

népszerűsége ellenére is fennmaradhattak és tovább élnek itt az ősi népzenei hagyományok. A Balázs Árpád nótaszerzőt magáénak valló közösség éneklő gyakorlatában feltűnően ritka a kimondottan rubato előadás. Mindössze hét ilyen esetet mutat be a kötet. Reméljük, hogy idővel — a szerző nyomán — azt is megtudhatjuk, hogy a XIX. század népies dalirodalmából mennyi terjedt el Szilágyságban. Emellett még számos szempontból kell újból és újból kutatni a teljes dallamkincsüket ahhoz, hogy ösztönös zenei életük teljes képe minden részletkérdés tisztázásával megrajzolható legyen. Azt hiszem, minden fáradozást megérdemel a feltárt zenei anyag további tanulmányozása és kiegészítése. Ahonnan ennyi érdekesség, ennyi új, eddig kevésbé ismert jelenség, különlegesség került napfényre, az a táj serkentő hatással kell hogy legyen a kutató számára, hogy a dolgok végére juthasson. De mindennél fontosabb egyelőre, hogy azok a bizonyos fehér foltok tovább csökkenjenek, és hogy el is tűnhessenek egyszer. Várjuk első-sorban az Ermelléken és a Nyárádmentén megkezdett kutatásainak eredményeit hasonló kötetekbe foglalva. Csakis ilyen módon juthatunk el Románia teljes magyar népdalkincsének felméréséhez, mely tervünk 1960 körül hajótörést szenvedett, de amint a kötet igazolja, ha lelassulva is, de folyamatosan a cél felé tart.

Megelégedéssel vehetjük észre a kötet jegyzetei közt azokat a mikrostrukturális kutatásokra törekvő megnyilatkozásokat, amelyeket a zenefolklór tudományára is eleddig csaknem mellőzött. A régi magyar szakirodalom öröksége nyomán megszoktuk, hogy jobbra az egészszel, a részletekkel pedig kevésbé törődünk. Holott mindkettő egyaránt fontos. Persze mindig a részektől lesz az egész, amely részekre bomolhat, és bomlik is. Majd újabb egységé ötvöződik. Az elem tehát az örök egység, az egész, a forma pedig a változó. Almási felismerte az apró részletek vizsgálatának jelentőségét, és tudja, hogy a rejtettebb dallami összefüggések felismerése nélkül lehetetlen.

Minden dicsérettel szemben a legnagyobb megelégedést szerzőjének az jelentheti, hogy munkáját sokan és hosszú ideig fogják eredményesen használni. Reméljük és elvárjuk, hogy az egyes példányok ne könyvespolcokon porosodjanak, hanem kopjanak, gyűrődjenek a gyakori használat folytán. Keljenek szárnyra a legjobb, különös szépségű dallamváltozatok az iskolák falai között is. Gazdagítván velük zenei anyanyelvünket.

NAGY JENŐ

Szavak és dolgok

1. A himzés és szókincese, tárgyi és szellemi világunk e két megnyilvánulási formája összefügg egymással: a dolgokat, mindennapi életünk egyes jelenségeit nyelvi jelekkel jelöljük, hogy a jelekből alakított szó és a velük alkotott mondat azután gondolataink kifejezőjévé válják.

A nyelvészeti vizsgálódások körében ez az összefüggés a múlt század hetvenes éveigi figyelmen kívül maradt; a nyelvet az anyagi világtól elszakítottan, önmagában vizsgálták. Még Grimm Jakab is, a német nyelvtudomány klasszikus korszakának kiváló képviselője, a német nyelvtörténeti kutatások megalapozója is csak az elmélet síkjáig jutott el: „A nyelvtudomány, amelyet én művelek és amelyből kiindulok, sohasem tudott engem olyan módon kielégíteni, hogy mindig el ne jussak örömmel a szavaktól a dolgokig; nemcsak építeni akartam házakat, hanem bennük lakni is óhajtottam.” Hitvallása, amellyel a nyelvi jelenségek történeti szemléletű (diakronikus) vizsgálatát hangsúlyozta, nyelvтанának (*Deutsche Grammatik* I—IV. 1819—1837) megjelenése után néhány évtizeddel olyan követőkre talált, akik a szóképzés kutatásában elméleti elképzeléseit diadalra juttatták.

Ez a szemléletmód annak a nyelvészcsoporthoz való visszahatásként jegecesedett ki, amelyiket újgrammatikus iskolának szokás nevezni, s amelynek képviselői (W. Scherer, A. Leskien, K. Brugmann, H. Paul, E. Sievers) a múlt század hetvenes éveinek közepén Sievers hangfiziológiai vizsgálódásai alapján az egyéni beszédmód vizsgálatát tartották egyedül eredményre vezetőnek, és a hangtörvények kivétel nélkül való érvényességét hirdették. Ezt az elvet akarták azok a nyelvatlasz-munkálatok is érvényesíteni, amelyek többek között bizonyos hang-

tani jelenségek nyelvjárási határait szerették volna egy bizonyos nyelvjárasterületen megvonni. Kiderült azonban, hogy a nyelvjárási jelenségek a várt törvényszerűségeknél jóval bonyolultabbak, szabály- és törvényszerűség bennük csak kivételesen fordul elő, s megértésük történeti, társadalmi tényezők figyelembevételét teszi szükségessé. Így terelődött a figyelem a pusztai nyelvfiziológiai vizsgálódásokon kívül a szavak mögött rejlő tárgyi világra, hogy kialakuljon egy új vizsgálódási módszer, amely a „szavak és dolgok” néven a századfordulón az összehasonlító nyelvész R. Meringer és a romanista H. Schuchardt német nyelvészek munkássága révén vált ismertté. Szerintük nem elégséges a nyelvet, annak szókincsét statikusan önmagában vizsgálni, hanem figyelembe kell venni egy nyelvterületet ért külső hatásokat és minden esetben a szavak mögött rejlő tárgyi világot is. Vagyis a nyelvi vizsgálódásban alkalmazott szóföldrajzi szempont érvényesítésével egyidőben az anyagi világot feltáró néprajzzal, a régészettel, a művelődés- és gazdaságtörténettel kell együttműködni, és e tudományzakok eredményeit is felhasználni. R. Meringer és H. Schuchardt e követelményre épülő munkásságával¹ lerakta a nyelvészeti néprajz (etnolingvisztika) alapjait.

2. Az ilyen irányú nyelvtudományi vizsgálatok közül elsősorban a Csúry-féle iskola monográfiáit kell megemlítenünk, amelyek egy-egy népi foglalkozási ág néprajzi leírásával párhuzamosan a fogalomkör szakszókincsét mutatják be², és azokról a hazai vizsgálódásokról szólnunk, amelyek egy fogalom nyelvészeti elemzése során a vele jelölt tárgy néprajzi hátterét is bemutatják, továbbá azokról a kutatásokról, amelyek bizonyos néprajzi tárgykör szókészletének lexikológiai feldolgozására, nyelvészeti elemzésére vállalkoztak.³ E csak fő vonásaiban felvázolt két tudományszak, a nyelvészet és a néprajz egymást megteremkenyítő és mindkettő számára egyaránt gyümölcsöző törekvéseinek sorában kimagasló helyet foglal el Péntek Jánosnak *A kalotaszegi népi himzés és szókincse* című monográfiája⁴.

A szerző az a kutatástípus, akinek nyelvész létere jó füle mellett jó szeme is van, s rendelkezik mindazokkal a készségekkel, amelyek a tárgyi világ jelenségeinek megfigyelésében, a közöttük levő összefüggések meglátásában, valamint a fogalmak nyelvi rögzítésében, rendszerezésében és értelmezésében nélkülözhetetlenek. (Ha valaki a szavak és dolgok világában interdiszciplináris kutatást akar végezni, akkor — úgy véljük — a nyelvészet felől kell a néprajz felé közelednie; ez az út járhatóbb, mint a fordítottja; már többen bejárták — eredménnyel.)

A kutatás tárgyaül Péntek János a világhírű kalotaszegi varrottások fogalomkörét választotta. Ennek a munkának minden feltétel kedvezett: Körösfőn, a kalotaszegi írásos és vagdalásos varrottások, hímes famunkák központjában született, gyermekkorától fogva szemtanúja lehetett a még hamisítatlan varrottások keletkezésének. Később az egyetemen olyan szakmai irányítást és útbaigazítást kapott, ami szerencsésen kapcsolódott össze a benne felhalmozódott benyomásokkal, és tudományos érdeklődéssé érlelődhetett. Azonban hosszú évek kitartó, szorgalmas gyűjtő- és feldolgozómunkájára volt szükség. Erről meg a kalotaszegi nyelvjárasterületre, valamint a kutatásra vonatkozó történeti, módszertani kérdésekről (a gyűjtés megszervezése, módja) szól a szerző a kötet bevezetésében. Célja egy népi foglalkozási ág, a kalotaszegi himzés szakszókincsének összegyűjtése és lexikológiai feldolgozása. Ennek értelmében a választott fogalomkörnek olyan néprajzi leírását nyújtja, amely alapul szolgálhat a nyelvi szempontú elemzésnek. A két módszer tehát összekapcsolódik, a lexikológiai elemzés nem a néprajzi leírás kiegészítője, viszont ez nem végezhető el a tárgyi háttér pontos leírása nélkül. Eljárásával nemcsak a területre vonatkozó néprajzi ismereteinket teszi teljesebbé, hanem először kísérli meg egy foglalkozási ág lexikológiai vizsgálatát. Evégett munkája „dologi” (néprajzi) részében külön vizsgálja a lakásbelső díszítésére használt varrottásokon és az öltözetben alkalmazott himzésfajtákat.

Az első fogalomkörben a szabad vonalú írásos és a mértani jellegű szálánvarrott meg a vagdalásos himzéseket elemzi. Hogy a himzés funkcióját az egyes textíliákon és öltözétdarabokon minél jobban megvilágítsa, mindkét fogalomkörben bemutatja az alapanyagot, amelyre a himzés kerül, így a különféle vászonfajtákat, a himzéshez használt fonalat, a himzésekre jellemző színeket és a kivarrásukhoz használt eszközöket, majd külön-külön leírja az egyes himzett házbeli holmikat. Részletesen elemzi a három himzéstípus készítésének menetét, a kivarrás technikáját, valamint a himzésre jellemző mintaelemeket és mintákat mintaelemek szerinti csoportosításban mutatja be. A leírást gazdag rajz- és fényképmelléletek teszik szemléletesé, az egyes, a himzés szókincsére jellemző elnevezések szóföldrajzi képét pedig ebben a részben 25 szótérképen ábrázolja.

Az utóbbi évtizedben elterjedt himzésfajtáról, a vállfómintás-írásos himzésekről is szól. Ezek, amint nevük is mutatja, a női ing vállfőjére varrt himzés leegyszerűsített technikával varrt és főleg a lakásbelső díszítésére (párnákra) készí-

tett hímzések. Néprajzi vonatkozásban itt esik szó először róluk, és azt „példázzák, miként megy át egy ruhahímzésekre jellemző díszítés más, főként dekoratív célokat szolgáló tárgyakra“ (80.). Megjegyezzük, hogy ez az eljárás elfogadható, ha az új környezetben a hímzés megőrzi a minta színében és felépítésében az eredeti jellemző jegyeket, vagyis az egyszínűséget (piros, kék, fekete, fehér) és a minták szerves, arányosan elrendezett, ritmikus szerkezetét; elvetendő azonban, ha a színek keverednek rajta és a hímzéstípusra nem jellemző öltéstechnikával varrt, elnagyolt, széteső szerkezetű minták jelennek meg, amilyenekkel — sajnos — gyakran találkozunk.

A népi öltözet hímzett darabjairól szóló fejezetben a szerző áttekinti a kalotaszegi viselet azon darabjait, amelyeket hímzéssel díszítenek (sőt, a teljesség kedvéért azokról is szól röviden, amelyek bár díszítettek, de hímzés nincsen rajtuk, mint például a párta, pendely, csipkés mellrevaló, lájbi, szűr, daróc). Behatóan vizsgálja a női ingek és a szoknya- meg kötényfajták gazdag változatait, s viseletföldrajzi térképeken mutatja be az egyes ruhadarabok elnevezésváltozatait és a tájegységre (altájra) jellemző sajátosságait. Ez az eljárása nagyban emeli a munka néprajzi értékét, mert sok esetben újabb részletekkel egészíti ki a kalotaszegi öltözetre vonatkozó ismereteinket. Sajnálatosnak kell tartanunk azt, hogy a szerző nem keríthetett sort (minthogy a kéziratot 1975-ben lezárta) Paragó—Nagy—Vámszer *Kalotaszegi magyar népviselet 1949—1950* (1977) című monográfiája idevágó anyagával való összevetésre. Ennek szükségességét különben ő maga is hangsúlyozza: „Mivel a viselet és a hímzés vizsgálatának több közös területa van, mint például az egyes viseletdarabok hímzése, jellegzetes motívumai, ezek jelfunkciója stb., tanulságos lett volna részleteiben is összevetni adatainkat, szembesíteni az egymást erősítő, hitelesítő vagy éppen eltérő megállapításainkat, sőt [...] a lexikológiai vizsgálat anyagát is ki lehetett volna egészíteni. Ezt azonban csak helyenként és csupán utalásszerűen tehettem meg, az alapos összevetés ugyanis a még 1975 őszén lezárt kézirat utólagos átdolgozását tette volna szükségessé.“ (21.) Egy ilyen összevetés ugyanis az egyes ruhadarabokon előforduló hímzésekről alkotott képet a szerző szempontjából teljesebbé tette volna, magunk részéről pedig eléggé nem hangsúlyozhatjuk, mennyire hasznos volna, ha Péntek János adatai alapján ellenőrizhetnénk az ötvenes években végzett vizsgáladásainkat.

Pénteknek a viseletdarabokon előforduló hímzésekről, így a női ing bojtjáról, a pántlikás kötény főbb típusairól szóló fejezet nem egy esetben újabb adalékokkal egészíti ki a viseletmonográfia illető fejezetét. Ugyanezt állapíthatjuk meg a viseletdarabok elnevezését területi alegységenként bemutató szótérképeiről (11., 12., 15., 16., 25., 27., 29., 30., 35., 38., 42., 44., 45.) is, amelyek egyben viseletterképeknek is tekinthetők; a nyelvi változatokon kívül a viseletdarab vidékenkénti jellegzetességeit, az előállítási technikákat, viselési alkalmakat is feltüntetik.

A munka tárgyi részére vonatkozó megállapításait a szerző a varrottások mintáinak szerkezeti felépítéséről szóló fejezetben foglalja össze. A hímzések szerkezete jelekből tevődik össze, s ezek jelrendszer alkotnak. Ebben két szint különböztethető meg: az egyikbe, a paradigmikusba a varrottas előállításához szükséges tárgyi elemek (alapanyagok, színek, technikák) és a hímzésen alkalmazott motívumfajták (dekoratív, tagoló, térkitöltő, szegélyező) tartoznak. A minták létrejötté az egyes jelekből generatív jellegű, ugyanilyen a szóalkotás is, mert a jellemzőnek talált mintaelem neve lesz az egész mintaszerkezet névadója. A másik szint, a szintagmatikus ahímző személynek a varrottas létrejöttében betöltött szerepét és a varrottas rendeltetésének vonatkozásait tartalmazza. Szól Péntek a kompozícióban érvényesülő és a kalotaszegi hímzésekre jellemző vonásokról, a hímző személynek a minták megtervezésében betöltött szerepéről és a rátermettségéről: „A fejlődés [...], éppen napjaink népművészetének helyzete mutatja, nem határtalan és nem veszélytelen: a formák és színek burjánzásával nem tart lépést az egyéni mesterségbeli tudás fejlődése, nincs kellő ellenőrzés, és ma már a közönség véleménye se szabja meg a határt [...], de mindez már nem a népművészet, hanem a giccs kérdéskörébe tartozik.“ (127.)

A monográfia második része a kalotaszegi hímzések terminológiájának elemzésével foglalkozik. Egy nyelvtérület szakszókincsének vizsgálatában alkalmazott legkorszerűbb módszereket használja fel, és mintaszerű fölépítésben tárgyalja a hímzés alapvető szakszavainak szóföldrajzi és jelöléstani kérdéseit; az egyes elnevezések elterjedése a vizsgált területen hogyan körvonalazható, hozzájárul-e a szakszókincs a kalotaszegi nyelvjárásról az eddigi nyelvészeti kutatások során alkotott kép igazolásához, kiteljesítéséhez? A szótérképek — szám szerint 44 — jelöléstani (onomaszilológiai) szempontú elemzéséből leszűrhető tanulságokat a következőkben foglalja össze: általában egy nyelvjárás-terület főleg hangtani arculatára jellemző, hogy tudniillik rajta a különféle hangtani iránylatok között

éles határvonal (izoglossza) nem húzható, de bizonyos tendenciák felismerhetők és körvonalazhatók. Eszerint a hímzés szókincese legszámottevőbb elemeinek szóföldrajzi izoglosszái Kalotaszeget észak—déli irányban két, egy nyugati és egy keleti részre osztják: a Felszeget az Alszeeggel, a Nádas mentét pedig a Kapus mentével kapcsolják össze. Ez utóbbi kettő közül a Kapus mente több szállal kapcsolódik a Felszegehez, mint a Nádas mente. A szóföldrajzi vizsgálódás során a szerző betekint a különféle nyelvatlaszok szóföldrajzi térképeibe is, s az összevetésből kiderül, hogy Kalotaszeg nyelvi egysége viszonylagos: a megvizsgált anyag 18,18 százalékos, teljes egységet bizonyító adatával szemben ugyanis 13,63 százalék „olyan belső tagolódást jelez, amely a két alegységet más-más nyelvjáráshoz kapcsolja” (152.).

Mint hogy a nyelvjárásnak átmeneti övezetei is vannak, ezek mineműségének és az átmeneti területre jellemző jegyeknek a megállapítására — úgy véljük — jó lett volna egy-egy pontot ezekből a határsávokból is felvenni, így például Györgyfalvát keleti, Tordaszentlászlót déli, Középlakot északi irányban.

A népi terminológia vizsgálata során a szerző a továbbiakban a hímzés szókincsének kapcsolatát elemzi más belső nyelvtípusok szókészletével, vagyis szó- a tájszók jellegéről, típusairól. Az elemzés új megvilágításba helyezi a nyelvjárás, a köznyelv és a népi szakszókincs közös és látszólag „egyező” elemeit; kiderül, hogy a népi szakszókincs elemei „nem tudományos precizitásúak, de nem is köznapiak, hanem átmeneti helyet foglalnak el a kettő között. [...] A szaknyelvi funkciót betöltő tájszavak már a dialektus szintjén is rendszerint speciális fogalmat jelölnek, a szakszóként használt köznyelvi lexémák pedig a legtöbb esetben jelentésváltozáson mentek át.” (198.).

A morfológiai sajátosságok elemzése során a szerző a szakszónak a következő csoportjait különbözteti meg: 1. egyszerű szakszavak, 2. képzett szakszavak, 3. összetett szakszavak és 4. szakkifejezések. A hímzés szakszókincsében — állapítja meg — szófajtság szempontjából a főnevek vannak túlsúlyban, ami a szakszók nagyobb részét alkotó mintanevek főnévi jellegével magyarázható. Az egyszerű szakszavakat a motiváció jellege, a képzetteket a származéktípusok — igéből és névszóból képzett, illetőleg továbbképzett szakszók —, az összetett szakszókat és a szakkifejezéseket pedig transzformációk segítségével szintaktikai kapcsolatuk alapján vizsgálja és csoportosítja. A szókincs gazdagodásának főforrása „a szóalkotás, belső keletkezésű elemek alkotják a szakszavak 88 százalékát, ezen belül a szóösszetételnek (48%) és a szóképzésnek (24%) van a legnagyobb szerepe. A kölcsönelemek közül legszámottevőbbek a német (1,98%), a szláv (1,98%) és a török (1,28%) eredetűek. Ez utóbbiak a finnugor eredetűekkel együtt egy régebbi szókincsrészeget alkotnak, legnagyobb részük jelentésváltozáson is átment, miközben terminussá vált. A német kölcsönszavak viszonylag újabb átvételek, sok közöttük a divatszót.” (199.).

A szókinckutatásnak egészen új területét tárja fel a szerző az olvasó előtt a kalotaszegi hímzés jelentéstanáról szóló fejezetben. Vizsgálódása itt három kérdéskörre: az alakok és jelentések viszonyára, a poliszémia-osztályokra és a mezőösszefüggésekre terjed ki. Itt sem kerül el figyelmeztetés a két tudomány számára egyaránt gyümölcsöző kutatási szempontok alkalmazása, mint például a mezővizsgálat, amelyben a jelölő és a jelölt viszonya s a metaforikus mintanevek tartalmi csoportosítása a hímzések tárgyi vizsgálatához nyújt igen jól használható adalékokat. A mezővizsgálat során feltárul ugyanis egy fogalom elemi jelentésmezőjének magja és mindazok az elemek, amelyek ebben a mezőben fogalmi, jelentéstanai és morfológiai tekintetben is a legfontosabbak. Péntek János táblázatokon szemlélteti a népi hímzés szókincsének jelentésmezőit: a hímzés szókincsében előforduló legfontosabb igék, a hímzés módok, az alapanyagok, eszközök megnevezéseinek, a hímzéssel díszített házi holmik és öltözetdarabok, színek jelentésmezőit. Mindegyik jelentésmező esetében a táblázat feltünteti az alapelem jelentéseinek számát, előfordulási arányát a származékokban (összetételek elő- és utótagjában) és szerkezetekben (determinánsként és alaptagként). E vizsgálódás alapján a szónak az elemi jelentésmezőben elfoglalt helyéből, nyelvi értékéből a szó jelölte fogalom fontos vagy kevésbé fontos voltára és ezzel együtt az anyagi életben betöltött szerepére is lehet következtetni, tehát a vizsgálódás eredményeit a néprajz is felhasználhatja. Így például az alapanyagok mezővizsgálatából az derül ki, hogy a gyári készítésű anyagok szerepe az egyes öltözetdarabok előállításában megnövekedett.

Egy további kérdéskör a hímzés szakszókincsének jelentéstanai elemzése során az alakok és a jelentések viszonya. Péntek a statisztikai módszer alkalmazásával pontos képet nyújt a rokon- és többértelműség mértékére nézve, és kiemeli, hogy a hímzés fogalomkörében „az ideális 1 helyett minden fogalomra átlag

1,65 nyelvi jelölő jut“ (180.), vagyis minden harmadik lexéma szinonima. A nyelvterület egészére vonatkoztatva a jelölőknek az egy fogalomra vonatkozó változatát inkább földrajzi heteronimának nevezhetjük, olyan azonos jelentésű szónak, amely ugyanazt a fogalmat nyelvjárási alegységenként más-más szóval jelöli, például *fátyolkendő* — *dulándlé* — *fehérendő* — *kontyoló* 'menyasszonyi fátyol' vagy *paraszting* — *asszonyos ing* — *vasalting* 'hímzés nélküli asszonying' stb. A szinonimitás jelensége több más kérdés fölvetésére és megválaszolására készteti a szerzőt: mi az oka a rokon értelmű szókokrok kialakulásának? Milyen változatok figyelhetők meg a szinonimapárok tagjainak jelentéskülönülésében (szinonima-differenciálódás)? Tanulságos eredményre jut a szerző a szakszókincs többértelmű szavainak vizsgálata során is: a rokonértelműséghez viszonyítva a többértelműség nem olyan nagymérvű a hímzés szókincsében (a deviációs együtt-ható 1,23); ez azt mutatja, hogy e népi foglalkozás szókincse „szakszerű“, inkább az egy- és kétjelentésű szavak vannak túlsúlyban (95%) a többértelműekkel szemben. Hogy a hímzés szakszókincsében előforduló többértelmű szók jellegéről is tájékoztasson, a szerző a korszerű jelentéstani vizsgálatokban alkalmazott rendszerezés (szintetikus és analitikus elemzés) alapján állapítja meg az egyes polyszémia-osztályokat, s ezen a téren is úttörő munkát végez.

A metaforák tartalmi típusainak mennyiségi vizsgálata azt mutatja, hogy a kalotaszegi népi hímzésben is a növényi díszek a legfontosabbak: a mintanevek 39%-át alkotják. Ezt követik sorrendben a tárgyakról elnevezett minták (33%), s azután következnek az állatnevekből alakult mintanevek (14%). Ez a megállapítás rávilágít a népi hímzés minta-elnevezéseinek tárgyi hátterére és e fogalomkörben megnyilvánuló szemléletmódra.

A monográfia utolsó fejezete a népi hímzés jelfunkciójáról, tehát olyan szemiotikai kérdéstről szól, amelynek kutatása a legutóbbi évtizedekben került a néprajzi érdeklődés előterébe. A néprajzi leírásokban már korábban is nyomát találjuk az egyes tárgyakhoz (így például az öltözetdarabok viseléséhez) kapcsolódó szokások megemlézésének, amelyek a viseleti rendet szűkebb közösségen belül életkor, nem és alkalom szerint szinte kötelező módon megszabták, s amelyek ilyen módon a viselő számára jelként szolgáltak, s az illető fogalomkör jelrendszerét alkották. Ennek a jelrendszernek a vizsgálata különböző értelmezéseket eredményezett. Péntek János érdeme, hogy pontosan számba veszi azokat a szemantikai és szemiotikai jegyeket, amelyek a hímzés fogalomkörében a varrottasokon, a népi öltözetben jelként szerepelnek, és azt állapítja meg, hogy nemcsak maga a ruhadarab és a varrottas (a mikroszemiozis szintje), hanem ennek részelemei: az anyag, a szín stb. is (a makroszemiozis szintje) jelnek tekinthetők. E szemléletmód szellemében vizsgálja a hímzés terminológiájában előforduló szimbolikus elnevezéseket, ezeknek értelmét, s megkísérli a jeltárgy és a jelhordozó közötti kapcsolatot megvilágítani.

Az öltözetben kifejezésre jutó tárgyi kódok (jegyek) feltárása során egyedül az öltözet anyagából adódó csoportosításban tárgyalja az öltözetdarabok korjelző, a családi állapotra utaló, egyes tájegységekre, falvakra jellemző jegyeit. Eljárásával nemcsak Palotay Gertrúdnak, a viseletek kiváló kutatójának a harmincas években végzett megfigyeléseit egészíti ki, hanem értékes adalékokat szolgáltat a kalotaszegi viseletmonográfia számára is. Ugyanezt mondhatjuk a szőföldrajzi térképekről, amelyek közül sok egyben viseletterkép: a szőföldrajzi adatokkal együtt tárgyi vonatkozású adatokat is tartalmaznak. Ugyancsak a két tudománynak való szolgálat vezette a szerzőt azoknak a néprajzi szövegeknek a közlésében is, amelyek 23 kutatópontról nemcsak változatos nyelvjárási anyagot tartalmaznak, hanem tárgyválasztásuk folytán a hímzés és az öltözet tanulmányozója számára jól értékesíthető néprajzi leírásokat is közölnek, így például a vászonfajtákról, a különféle viseletdarabok készítéséről, a rájuk varrt hímzésekről.

A monográfia szójegyzékkel zárul. Ez elsősorban szó- és tárgymutató. A leíró részben előforduló szakszókön kívül olyan terminusokat is tartalmaz, amelyek ott nem fordultak elő. Itt együtt van a hímzésre vonatkozó teljes szóanyag. Úgy véljük, nem ártott volna, ha ez a teljességre való törekvés a szakszók (címszók) értelmezésében is érvényesül, és a címszók utólagos alakváltozataira is kiterjedt volna, hogy az olvasó, aki csak bizonyos szakszó jelentésére kíváncsi, rögtön megkapja a feleletet és a jelentésmező elemeit is (amelyeknek számáról a statisztikai adatok tájékoztatnak ugyan).

3. Péntek János mind nyelvészeti, mind néprajzi vonatkozásban úttörő munkát végzett: mintaszerűen, részletekig menően leírta egy népi foglalkozású ág munkamenetét, megismertetett a kalotaszegi hímzésre jellemző vonásokkal. A szókincs vizsgálata megkövetelte, hogy feltárja és a részletekig leírja a tárgyi hátteret. Innen kiindulva jutott el a dolgokat jelölő szavakig, a szakszókincs vizsgálatáig.

A hazai és a külföldi eredmények fölényes birtoklásával oldotta meg feladatát: szerkezetében, fölépítésében és módszerében egyaránt kiváló elemzést nyújtott. Szókinces-monográfiája nagy nyeresége mind nyelv-, mind néprajztudományunknak, és módszerével, eredményeivel mintául szolgálhat minden további, a „szavak és dolgok” szemlélete jegyében fogant kutatásnak.

JEGYZETEK

1. Nagyszámú tanulmányaik mellett R. Meringer több nyelvessel, köztük a romanista W. M. Lübkével 1909-ben külön folyóiratot indított *Wörter und Sachen* (Szavak és dolgok) címmel.
2. Nagy Jenő: *A népi kendermunka műszókincese Magyarváalkón (Kalotaszeg)*. Debrecen, 1938. — Bolla József: *A népi konyhamesterség műszókincese Fel-sőgörzsönyben*. Debrecen, 1939. — Balassa Iván: *A debreceni civis föld-művelésének munkamenete és műszókincese*. Debrecen, 1940. — Vámosi Nándor: *A debreceni csizmadiák céh- és műszavai*. Debrecen, 1942.
3. Szabó T. Attila: *A festékes és erdélyi társai*. In: *A szó és az ember*. Buk., 1971. 101—114. — Márton Gyula: *A zilahi fazekasmesterség szakszókincese*. In: *A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem (1945—1955)*. Kvár., 1956. 393—444. — V. Arvinte: *Terminologia exploatareii lemnului și a plutăritului*. S.C.S. Filologie VIII. fasc. 1. Iași, 1957. 1—187. — Z. Mihail: *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*. Buc., 1978.
4. Péntek János: *A kalotaszegi népi himzés és szókincese*. Buk., 1979. 326 l. 246 rajz, 134 fénykép, 45 térkép.

ALMÁSI ISTVÁN

Népzeneink ápolásáért

Az utóbbi évtizedekben végzett népzenegyűjtések főleg két irányú tanulságokkal szolgáltak. Egyfelől pontosabbá, árnyaltabbá vált a népzenei dialektusterületekre vonatkozó ismeretanyag; voltaképpen nőtt e dialektusok száma, továbbá néhány aldialektust is meg lehetett különböztetni. Másfelől viszont számos olyan dallam- és szövegtípusról, amelyet korábban csak egy vagy két vidéken találtak meg, kiderült, hogy elterjedési övezetük jóval szélesebb.

Hasonló tapasztalatokkal járt a szilágysági kutatásom is. Ezen a tájon a gyűjtőmunka a folklorzisztikában erőteljesen jelentkező területi és műfaji aránytalanságok mérséklésének jegyében folyt. E gyűjtemény megjelenése után azonban fölmerülhet a kérdés: vajon nem támadt-e most újabb egyenlenség? Hiszen sok más vidékről nincs még önálló népdalkötetünk. Nos, hosszabb távlatban gondolkozva, ez mindenesetre csak látszólagos probléma. Ugyanis részint a kolozsvári Folklór Osztály és más intézmények adattárában, részint pedig önkéntesen és magányosan dolgozó kutatók birtokában a legtöbb néprajzi tájunkról tekintélyes mennyiségű népzenei anyag halmozódott, illetve halmozódik föl, s kiadásuk idő kérdése.

Különböző nemzedékekhez tartozó, eltérő felkészültségű és változatos érdeklődésű gyűjtők szorgos csapata munkálkodik itt is, ott is. Buzgalmuk eredményeként — az egységes koncepció és irányítás, valamint az együttműködés hiánya ellenére is — előrehalad népzeneink alaposabb megismerésének, ápolásának az ügye.

Jagamas Jánosnak a pályámról mondott szavai közt egy hangsúlyt kiigazítanék. A Zeneművészeti Főiskolán valóban kiváló tanáraink voltak. Nagyon sokat köszönhetek és igazán hálás vagyok Nagy Istvánnak, Major Ferencnek, Lakatos Istvánnak, Benkő Andrásnak, Szenik Ilonának és Márkos Albertnek. Nagy öröm és megtiszteltetés számomra itteni jelenlétük. Legnagyobb szerencsém azonban tagadhatatlanul az volt, hogy diákkoromban a népzenei ismereteket Jagamas Jánostól kaphattam. De ő nemcsak tanított és sarkallt, hanem mint a Folklór Osztály akkori vezetője elérte, hogy tanulmányaim elvégzése után az intézmény kutatójává nevezzenek ki. Ez elhatározó mozzanat volt pályám alakulásában.